

Varför valda ledare undergräver sina egna demokratier

Susan Stokes

Under det senaste kvartsseket har presidenter och premiärministrar i ett drygt 20-tal länder först kommit till makten i fria och rättvisa val för att därefter undergräva sina länders offentliga institutioner. Varför ökar den demokratiska tillbakagången i världen just under den här perioden? Och vad är det som gör att vissa länder är mer utsatta för risk än andra?

Susan Stokes är Tiffany and Margaret Blake Distinguished Service Professor of Political Science vid University of Chicago och Director för Chicago Center on Democracy.

Stokes, Susan. "Why Elected Leaders Subvert Democracy." *Journal of Democracy*, vol. 37, no. 2, 2026, pp. 49–64. © 2026 National Endowment for Democracy and Johns Hopkins University Press. Reprinted with permission of Johns Hopkins University Press.

Översättning: Stefan Sandström.

SNS ANALYS | En stor del av den forskning som bedrivs är vid sin publicering anpassad för vetenskapliga tidskrifter. Artiklarna är ofta teoretiska och inomvetenskapligt specialiserade. Det finns emellertid mycket forskning, framför allt empirisk och policyrelevant sådan, som är intressant för en bredare krets. Målet med SNS Analys är att göra denna forskning tillgänglig för beslutsfattare i politik, näringsliv och offentlig förvaltning och bidra till att forskningen når ut i medierna. Finansiellt bidrag har erhållits från Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse. Författarna svarar helt och hållet för analys, slutsatser och förslag.

”Under 2000-talet är det framför allt valda ledares agerande som undergräver demokratin.”

Militärkupper är inte längre den huvudsakliga källan till demokratisk instabilitet i världen. Under 2000-talet är det framför allt valda ledares agerande som undergräver demokratin. Under det senaste kvartssekket har presidenter och premiärministrar i ett drygt 20-tal länder först kommit till makten i fria och rättvisa val för att därefter undergräva sina länders offentliga institutioner. Dessa ledare har hotat och censurerat pressen, installerat lojala domare, avskedat statstjänstemän, gjort oberoende myndigheter till den styrande maktens verktyg, hotat icke-vinstdrivande organisationer och utövat påtryckningar på universiteten.

Varför sker detta? Forskare har tydligt beskrivit det de benämner demokratisk erosion eller demokratisk tillbakagång (*democratic backsliding*) och identifierat några faktorer som driver sådant beteende.¹ Men de har inte till fullo besvarat två grundläggande frågor: Varför ökar den demokratiska tillbakagången i världen just under den här perioden? Och vad är det som gör att vissa länder är mer utsatta för risk än andra? Det finns två ytterligare grundläggande frågor som behöver besvaras: Varför tolererar väljarna ledare som angriper de offentliga institutionerna? Och vad kan göras för att stoppa den här utvecklingen?²

Den demokratiska erosion vi kan se har sina rötter i ekonomiska och politiska förändringar under den senare delen av 1900-talet. Förändringar som skedde för årtionden sedan i dagens utvecklade demokratier banade väg för nya högerorienterade etnonationalistiska partier, som attraherade stora delar av väljarkåren i många länder. I några länder kom dessa partier att bilda regeringskoalitioner och deras ledare blev presidenter eller premiärministrar. Och väl vid makten nedmonterade några av dem sina demokratier.

Vänsterpopulisterna är en annan ideologisk typ av ledare som vi har sett komma till makten i det globala syd. Deras motståndare är de rika snarare än de etniska ”andra”. Men precis som sina motparter i rikare demokratier kom dessa vänsterpopulister att försöka riva ned existerande institutioner som kunde begränsa deras strävan att stärka den verkställande makten.

För att förklara framväxten av högerorienterade etnonationalister är det relevant att gå tillbaka till åren efter andra världskrigets slut. Då utgjordes

1. Bermeo (2016); Levitsky och Ziblatt (2018); Haggard och Kaufman (2021).

2. Min senaste bok innehåller svar på dessa frågor, se Stokes (2025).

den partipolitiska konkurrensen av mittenvänsterpartier eller socialdemokratiska partier till vänster och konservativa partier till höger: Labour och Tories i Storbritannien, demokrater och republikaner i USA samt socialdemokrater och kristdemokrater i Kontinentaleuropa. Partier till vänster var nära allierade med industriarbetarklassen och fackföreningarna, medan partier till höger hade band till höginkomsttagare och företagsvärlden.

Runt 1980 hade antalet arbetare i tillverkningsindustrin sjunkit och arbetarrörelsernas inflytande minskat. Det motiverade partier till vänster att bredda sin bas bortom arbetarklassen. De började fokusera på universitetsutbildade och socialt liberala stadsbor. Det var inte heller överraskande att det var personer från dessa grupper som kom att sitta som representanter i lagstiftande organ och i partiledningar.³ Även om partierna till vänster fortsatt var mer fokuserade på sociala förmåner och socialt skydd än sina konservativa konkurrenter kom ändå bilden av dem som arbetarklassens parti att fördunklas. På 1990-talet kom vänstern att konvergera med de konservativa i sitt stöd för ekonomisk globalisering, det vill säga minskade gränshinder för varor, kapital och arbetskraft. Såväl New Democrats i USA och New Labour i Storbritannien som den europeiska socialdemokratins tredje väg representerade ett skifte mot ekonomisk globalisering.

”På 1990-talet kom vänstern att konvergera med de konservativa i sitt stöd för ekonomisk globalisering.”

Ett resultat av denna omsvängning var att väljarbasen för partierna till vänster förändrades. Runt 1990, vilket framgår av figur 1, kom en större procentandel av den europeiska vänsterns väljarandel från medelklassen än från arbetarklassen eller låginkomsttagare. De konservativa partierna stod emellertid fast vid sina historiska politiska utfästelser, även om de i vissa uppmärksammade fall intog mer aggressiva positioner gentemot stat och regleringar. Detta fångas väl i Ronald Reagans ord: ”the nine most terrifying words in the English language: ’I’m from the government, and I’m here to help.’”⁴

Dessa förändringar i den ekonomiska utvecklingen och partipolitiken lämnade ett stort antal väljare från gruppen av låginkomsttagare på drift i partisystemet. Det lämnade utrymme för politiska entreprenörer som kunde ge en röst åt missnöjet med globaliseringens effekter. Nya partier kunde också fånga många väljares känslor av att ha hamnat efter i ett samhälle där högutbildade fick kraftigt förbättrade inkomster medan deras egna inkomster stagnerade.

Detta utgjorde bakgrunden till framväxten av högerorienterade etnonationalistiska partier och partifraktioner. Deras ledare använde ett språk byggt på ekonomiskt missnöje, och de betonade i många fall en mer generös välfärdspolitik än den traditionella högern.⁵ I ojämlika och globalt öppna ekonomier kunde etnonationalisterna skapa en utpräglad position av nationell identitet inriktad på exkluderande och antipluralism.

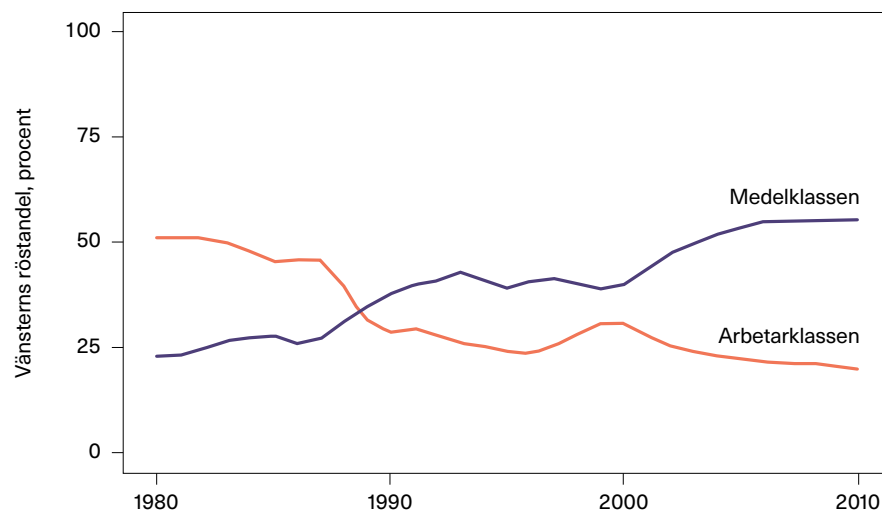
Figur 2 visar på dessa förändringar i tre dimensioner: partiernas ståndpunkter om välfärdsstatens storlek, ekonomisk öppenhet och nationell identitet. Förändringar i traditionella partiståndpunkter under det sena 1900-talet kom att uppmuntra högerorienterade etnonationalister att anta

3. Carnes och Lupu (2021).

4. Reagan (1986).

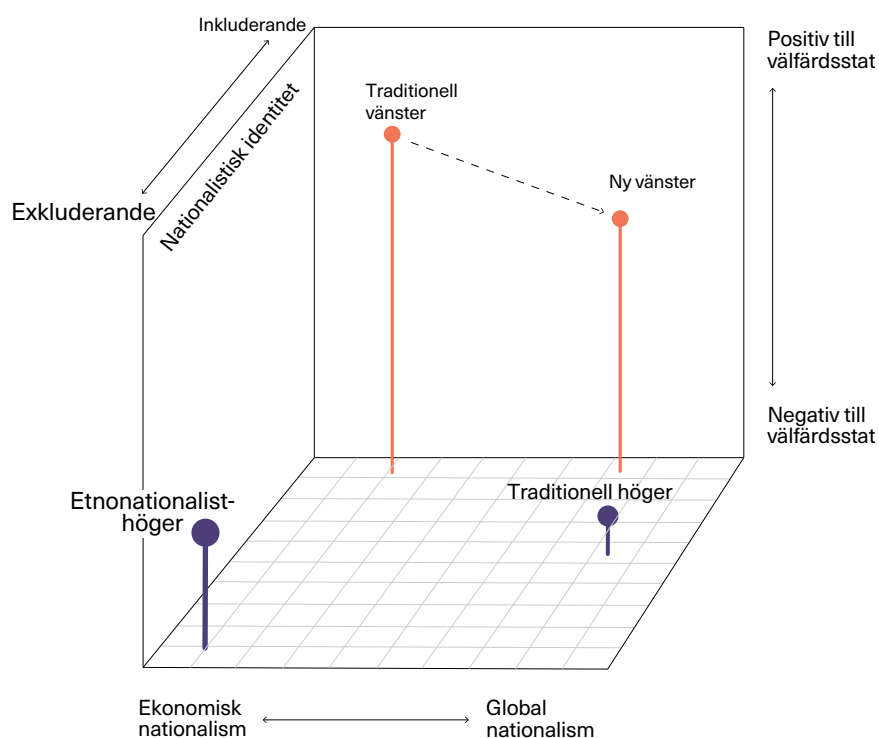
5. Dalton och Berning (2022).

Figur 1. Andel arbetar- och medelklassväljare som stöder europeiska partier till vänster 1980–2010, procent.

Källa: Jane Gingrich och Silja Häusermann. "The Decline of the Working-Class Vote, the Reconfiguration of the Welfare Support Coalition and Consequences for the Welfare State". *Journal of European Social Policy* 25(1): 50–75 (2015). Data täcker 15 länder och bygger på Eurobarometer och European Social Surveys. Pensionärer och icke-anställda ingår inte. Figuren visar tvååriga rullande medeltal.

Figur 2. Tre dimensioner av partipositioner i utvecklade demokratier.

positioner som var positiva till social välfärd, ekonomisk nationalism och exkludering.

Medan traditionella partier till höger och vänster och nya partier till vänster fortsatt var mer pluralistiska och accepterande av olika identiteter, skapade de högerorienterade etnonationalisterna en "annan" som varierade från land till land. Dessa "andra" kunde de tala illa om och framställa som ett hot mot nationen. De "andra" kan vara icke-kristna eller icke-hinduer, muslimer eller judar, personer av afrikansk härkomst, kurder eller hbtqi-personer; till och med egna medborgare som var otillräckligt hängivna (som i Turkiet) eller "kommunister" (som i Brasilien och Filippinerna) eller lägre stående kriminella (som i El Salvador); samt, mycket ofta, migranter.

Det är inte alla högerorienterade etnonationalister som vinner val. Och även när de vinner, är det inte alltid som de river upp sina demokratier. Men deras önskan att bryta upp ett etablerat partisystem och deras förakt för "elitiserade" institutioner gör dem benägna att försöka.⁶ Vänsterpopulister, för sin del, ser såväl de rika som det internationella kapitalet som fienden. Vid makten tenderar många vänsterpopulister att bedriva en politik som minskar ojämlikhet och förbättrar de fattigas levnadsförhållanden. Men de använder också samma metoder som andra demokratiundergrävare för att stärka den verkställande makten genom att skriva om konstitutionen, hota pressen, undergräva det rättsliga oberoendet och försvaga valens funktion som ansvarsutkrävande.

Det är inte alla vänsterstyren i Latinamerika som gått till populistiska angrepp på institutionerna. I Chile och Brasilien har en rad socialistiska och socialdemokratiska presidenter bedrivit en politik för att förbättra förutsättningarna för de fattiga och samtidigt lämnat institutionerna intakta. Men i Bolivia och Ecuador genomförde vänsterpopulister konstitutionella förändringar som stärkte den verkställande makten och försvagade domstolarna och de lagstiftande församlingarna. Mexikos president Manuel López Obrador (2018–2024) ökade minimilönerna och förbättrade pensionerna samtidigt som han undergrävde rättsväsendets oberoende och gjorde den nationella valmyndigheten sårbar för partiinflytande. Vänsterledare i Venezuela och Nicaragua kontrollerade förstörelsen av demokratins grundläggande byggstenar, inklusive rätten för oppositionen att organisera sig och delta i rättvisa val. Båda länderna är nu helt auktoritära.

Ekonomisk ojämlikhet och demokratisk erosion

Även om det finns ideologisk heterogenitet bland ledare som undergräver demokratin finns det en gemensam nämnare i de länder där de kommer till makten: länderna tenderar att vara starkt ekonomiskt ojämlika. Statistiska analyser över länder som jag och Eli Rau har gjort visar att ojämlikhet är det mest kraftfulla och robusta strukturella kännetecknet som ökar risken för

6. Experter anser att Argentina har varit nära demokratisk erosion under regeringsperioderna för Milei (2023–) och Fernández de Krichner (2007–2015), men att de inte uppnådde det läget. Se Schiumerini och Mainwaring (2025).

”Stora gap mellan rika och fattiga utsätter demokratier för större risk för erosion och bidrar till att förklara uppsvinget i den demokratiska tillbakagång som påbörjades under 2000-talets första år.”

demokratisk erosion.⁷ Ojämlighet förklarar variationer i risknivån starkare och robustare än inkomst per capita, statskapacitet eller demokratin ålder. Ett lands utvecklingsnivå – mätt som inkomst per capita – spelar en liten roll och är ett svårare mått att använda på demokratisk erosion. Statskapacitet och längden på obrutet demokratiskt styre har ingen statistiskt urskiljbar roll.

Stora gap mellan rika och fattiga utsätter demokratier för större risk för erosion och bidrar till att förklara uppsvinget i den demokratiska tillbakagång som påbörjades under 2000-talets första år. Rötterna till demokratisk erosion går, som visats, årtionden tillbaka. Men globaliseringen under slutet av 1900-talet skärpte de spänningar som skulle komma att ge bränsle till tillbakagången på 2000-talet. Dani Rodrik förklarar det med att globalisering ökade ojämlikhet och sociala spänningar.⁸ I rika länder ledde globaliseringen till ett utflöde av arbeten i tillverkningsindustrin och ett inflöde av immigrantarbetare, vilket fördjupade en ”identitetsklyfta” och ”högerpopulism” (som jag kallar högerorienterad etnonationalism), vars måltavlor är utlänningar och minoriteter. I utvecklingsländer ledde globaliseringen till inflöden av utländskt producerade varor och investeringar som med Rodriks ord fördjupade en ”inkomstklyfta”, uppmuntrade vänsterpopulister och gjorde rika individer och stora företag till måltavlor.

Globaliseringens förändringar har enklare absorberats i länder där gapet mellan de som har och de som inte har är relativt litet. Där samhällsmotståndningarna är begränsade är också trenden svag mot demokratisk erosion. Faktiskt är det i relativt jämlika länder, som i de nordiska demokratierna, väldigt låg risk för erosion.⁹ Sverige utgör ett exempel på denna dynamik. Under 2010-talet växte ett högerorienterat etnonationalistparti fram, Sverigedemokraterna, med motstånd mot invandring som huvudfråga. Men trots partiets stora valframgångar och inflytande på politiken visade Sveriges demokrati inga tecken på tillbakagång. I Sverige är det ingen politiker som ifrågasätter valens integritet eller försöker kontrollera pressen och tygla rättssystemets oberoende.¹⁰

Statistiska modeller av demokratiska sammanbrott som utvecklats under den period då det huvudsakliga hotet mot demokratin var militärkupper kan inte förklara demokratin nedgång i USA, som har pågått i 15 år.¹¹ Enligt de äldre statistiska modellerna var så rika och respekterade demokratier som den amerikanska i grund och botten osårbara.¹² Men om vi i stället för kupper studerar demokratisk tillbakagång, stiger sannolikheten för erosion i USA tydligt under det tidiga 2000-talet.¹³ Kupper och demokratisk erosion har skilda dynamiker och genomförs av olika aktörer. Därför finns uppenbara teoretiska skäl att behandla dem som åtskilda utfall, och att även empiriskt behandla dem som åtskilda beroende variabler.

7. Rau och Stokes (2025).

8. Rodrik (2018).

9. Rau och Stokes (2025).

10. Rothstein (2023).

11. Repucci (2023).

12. Przeworski (2019); Treisman (2023).

13. Przeworskis och Treismans skattningar låg nästan på noll; Rau och Stokes visade på en årlig sannolikhet för USA på 9 procent.

För att studera faktorer som hänger samman med demokratisk erosion behövs en metod som skiljer dessa fall från ledares mer konventionella makt demonstrationer. Statsvetaren Melis Laebens har utvecklat en användbar metod baserad på demokratiska teorier som betonar både horisontellt och vertikalt ansvarsutkrävande som centralt för demokrati,¹⁴ där horisontellt ansvarsutkrävande innebär att presidenter och premiärministrar begränsas av domstolar, lagstiftande församlingar, myndigheter med flera, medan vertikalt ansvarsutkrävande innebär att ledare begränsas av väljarkåren (och pressen, som informerar väljarkåren om regeringens agerande). När både horisontellt och vertikalt ansvarsutkrävande av länderexperter bedöms ha gått ned i hög grad under en kort period, kodar Laebens länderna som att demokratin har eroderats.

Rau och jag följer Laebens metod att koda demokratiskt valda presidenter och premiärministrar utifrån om och när de inledde urholkningen av demokratin i sina respektive länder. Vi har matchat åren av erosion med årliga mått på inkomst- och förmögenhetsojämlikhet, såsom ginikoefficienter, och andra faktorer som inkomst per capita och demokratis ålder. Som redan nämnts var inkomstojsjämlikhet en robust och signifikant faktor vid demokratisk erosion.

I min bok *The Backsliders* (2025) undersöker jag sambanden mellan inkomstojsjämlikhet och demokratisk erosion. Många av dessa samband är relativt direkta. I ojämlika samhällen tenderar stora delar av befolkningen att känna sig kränkta efter att ha hamnat efter när deras samhällen växt sig rikare. Ofta är det låginkomsttagare som lider i starkt ojämlika system, även om de inte vet sin exakta placering i samhällshierarkin. När viktiga marknader, som exempelvis bostadsmarknaden, främst tillgodoser de välbärgade blir det svårare för dem i de lägre inkomstklasserna att klara levnadskostnaderna. På så sätt får ojämlikhet och det missnöje som uppstår väljare att stödja illiberala partier. Dessa partier understöder idén att elitinstitutioner, icke-medborgare och andra som kulturellt skiljer sig från dem är de som orsakar att de mindre välbeställda halkar efter.

De demokratihotande effekterna av hög inkomstojsjämlikhet påverkar även de rika. För mer än 60 år sedan förde Seymour Martin Lipset fram hypotesen att de förmögna i inkomstpolariserade samhällen är benägna att se de fattigaste som lägre stående, delvis för att psykologiskt rättfärdiga sin egen lycka gentemot andras ofärd.¹⁵

Ojämlikhet kan också minska människors förtroende för sociala och politiska institutioner. En studie från 2022 dokumenterade en 50-årig nedgång i amerikaners förtroende för institutioner, från kongressen, presidenten och (nyligen) högsta domstolen till banker och Wall Street, till allmänna skolor, högre utbildning, medier och religiösa institutioner.¹⁶ Denna utarmning av tilltro till en bredd av amerikanska institutioner sammanfaller enligt författarna med ”50 år av stigande ojämlikhet”.¹⁷

”I ojämlika samhällen tenderar stora delar av befolkningen att känna sig kränkta efter att ha hamnat efter när deras samhällen växt sig rikare.”

14. Laebens (2022).

15. Lipset (1959).

16. Brady och Kent (2022).

17. Brady och Kent (2022), s. 57.

Förutom förekomsten av missnöje och misstro i klassuppdelade samhällen finns en benägenhet för affektiv polarisering.¹⁸ Den uppstår delvis på grund av att det i samhällen med starkt åtskilda intressen mellan olika grupper spelar större roll vem som har makten. Ledare med autokratiska ambitioner tjänar på att politiken är polariserad och ger sådana ledare incitament att förstärka polariseringen. En polariserad väljarkår är mer tolerant mot presidenter och premiärministrar som attackerar institutioner, även om allmänheten föredrar demokrati.¹⁹ ”Jag kanske inte älskar när han attackerar pressen eller domstolarna”, kan en individ tänkas resonera, ”men Gud förbjude att den andra sidan tar makten.”

I sin bok *Democracy Erodes from the Top* (2023) visar Larry Bartels att demokratisk erosion i europeiska länder inte skedde för att den allmänna opinionen vände sig mot demokrati; snarare var det elitens politiska diskurs som skapade antidemokratiska tankesätt.²⁰ På motsvarande sätt har jag studerat polariseringsnivåer, som de mäts i expertundersökningar, för alla demokratier från slutet av 1990-talet fram till och med 2020. Också här tyder resultaten på att det är politiska ledare som driver på ökad partiskhet, särskilt ledare som har undergrävt sina demokratier. År 1995 var den genomsnittliga affektiva polariseringen inte statistiskt skild i demokratier som senare skulle genomgå erosion och de som inte skulle det. Men kring 2020 visar eroderande länder signifikant högre nivåer av affektiv polarisering.²¹ Ojämlighet skapar då möjligheter för ambitiösa ledare att utvidga sin makt – möjligheter att exploatera väljarnas känslor av att ekonomiskt ha hamnat efter och deras förlust av tilltro till institutioner, vilket ofta framställs som att folks kamp för tillvaron beror på migranter och minoriteter som påstås ”stjäla” arbeten och lägga beslag på pengarna från välfärdssystemen.

Forskare är överens om att affektiv polarisering föder demokratisk tillbakagång.²² Eftersom ledare som vill undergräva demokratin frodas i polariserade miljöer försöker de, som tidigare nämnts, fördjupa polariseringen genom att rikta hatfyllda anklagelser mot sina politiska motståndare. Till exempel betecknade Brasiliens förre president Jair Bolsonaro (2019–2023) ofta sina motståndare i Arbetarpartiet som ”kommunister”, och vid ett tillfälle beklagade han sig:

”Val kommer inte att förändra något i det här landet. Tyvärr är det så att förändring bara kommer att ske den dag då vi bryter ut i inbördeskrig och gör jobbet som militärstyret inte kunde göra: att döda 30 000 personer. Om några oskyldiga dör, är det okej. I alla krig dör oskyldiga personer. Jag kan till och med tänka mig att jag dör så länge som 30 000 andra också gör det.”²³

18. Voorheis, McCarty och Shor (2015).

19. Svobik (2019).

20. Bartels (2023).

21. Stokes (2025), s. 129.

22. Se till exempel Svobik (2019); Graham och Svobik (2020); Somer, McCoy och Luke (2021).

23. Bolsonaros tal den 10 januari 2018, citerat i Simões (2018).

Polarisering och nedsvärtande av demokratin

Ändå är inte polariseringsstrategin utan risk. Anhängare till en president som kallar det viktigaste oppositionspartiet och dess väljare för ”monster” kan ta till sig dessa ord och bli än mer föraktfulla mot den andra sidan. Men hur kommer resten av befolkningen att känna sig, särskilt de som kallas monster? Man kan tänka sig att de också kan mobiliseras av presidentens ord, men då till att motsätta sig honom. Om de tidigare kanske hade avstått från att rösta kommer nu dessa oppositionssupportrar att vara starkt motiverade att gå till valurnorna för att rösta mot presidenten och dennes parti. Dessutom kan kanske en del oberoende väljare mobiliseras mot presidenten.

För att undvika risk för bakslag vid användning av polariserande ord och handlingar kan ledare med autokratiska ambitioner utnyttja ett annat redskap i verktygslådan. De kan försöka övertyga väljarna om att deras lands institutioner är ihåliga, korrupta och ineffektiva och att det därför är mycket lite som går förlorat om institutionerna undergrävs. Jag kallar denna strategi för nedsvärtningsdemokrati (*trash-talking democracy*), med vilket jag inte menar ringaktande av demokratin som ett styrelsesätt utan ringaktandet av vissa bestämda institutioner som de undergrävande ledarna har i sikte. Kom ihåg vad polariserande tal i praktiken säger: ”Var inte oroliga för mina attacker på institutioner. Det verkliga hotet är om den andra sidan vinner.” Nedsvärtande tal, å sin sida, säger: ”Var inte oroliga för mina attacker på institutionerna – de är korrupta och ineffektiva och inte värda att försvara.” Eller till och med: ”Vi får det bättre om vi river ned dessa institutioner och bygger upp dem på nytt” – en uppbyggnad som kommer att ge mer kontroll över institutionerna till den verkställande makten.

Framsteg i kvantitativ textanalys har underlättat studier av politikernas framställning i tal och text. Det möjliggör att vi kan identifiera både tal-mönster i stora textmängder och, vilket kan vara väsentligt, uppfatta stämningen i dessa uttalanden. Således kan vi exempelvis särskilja nedsättande från berömmande uttalanden som en president har gjort om pressen eller valmyndigheterna. En studie från 2025 använde just dessa tekniker och fann att Mexikos president Manuel López Obrador använde mer tid till att svärta ner institutioner än att kritisera oppositionspartierna.²⁴ I *The Backsliders* utvidgar jag denna analys till Venezuelas demokratiförstörande president Hugo Chávez (1999–2013). Till skillnad från den bättre López Obrador var Chávez en lycklig krigare. Men när hans tal förmörkades blev institutioner de utsatta målen oftare än oppositionsledarna eller deras partier.

Påverkas då medborgarnas åsikter av ledarnas nedsättande tal om landets institutioner? Jag fann stöd från Latinamerika, Turkiet och USA för att nedsvärtande tal visst påverkar allmänhetens förtroende för institutioner, och att det har den effekten, vilket jag förutsåg, utan att det väcker en motreaktion bland oppositionsväljarna.

Det kan vara värt att betona att demokratiskt nedsvärtande tal inte ”bara” är en fråga om retorik. Till exempel tillbringade López Obrador flera timmar varje vardag under sin presidenttid i presskonferenser, en oratorisk mastodontinsats som förberedde den mexikanska allmänheten för

24. Cella m.fl. (2025).

hans angrepp på landets institutioner. När Mexikos högsta domstol blockerade presidentens försök att politisera det nationella valinstitutet INE, som övervakar landets val, vände han sina retoriska salvor mot domstolen och anklagade upprepade gånger att beslut fattades av ”icke-valda domare”.

I slutänden förändrade López Obrador och den nuvarande presidenten Claudia Sheinbaum tillvägagångssättet vid tillsättningen av hela den federala domarkåren. Från 2025 väljs alla federala domare, inklusive de nio domarna i högsta domstolen i allmänna val. Vid de första domstolsvalen, som ägde rum i juni 2025, förekom enorma listor på kandidater som kämpade för att få en av de 881 federala domstolsplatserna, och i vissa delstater även platser på lokal nivå. Flodvågen av okända kandidater bidrog antagligen till det extremt låga valdeltagandet (13 procent). Det styrande partiet distribuerade *cheat sheets*, ett slags lathundar som pekade ut deras kandidater, som till slut vann det stora flertalet domstolsplatser. Händelsen har lett till stor oro för att rättsväsendet ska underkasta sig den verkställande makten.

Varför tror folk på demokratiundergrävande ledare?

Ledarnas nedsvärtande tal innehåller vanligtvis några element av sanning. Men med målet att polarisera befolkningen och förstöra förtroendet för institutionerna sprider dessa ledare också rena fantasisagor med konspirationsteorier, som många av deras anhängare tror på. Exempelvis varnade Narendra Modi 2018 de indiska väljarna att en regering styrd av Kongresspartiet skulle fördela det mesta av de sociala förmånerna till muslimer.²⁵ Och 2020 påstod en presidentrådgivare i USA att ”våra röster räknas i Tyskland och i Spanien av ett bolag som ägs av anhängare till Chávez och Maduro”.²⁶ Vidare påstod Nicolás Maduro 2024 att valet som hade vunnits i en jordskredsseger av oppositionskandidaten i själva verket hade stöttat honom.

”Folk tror på politikernas vilda påståenden av en rad olika anledningar, ofta med psykologiska eller emotionella inslag.”

Folk tror på politikernas vilda påståenden av en rad olika anledningar, ofta med psykologiska eller emotionella inslag. Många politiker är skickliga lekmannapsykoanalytiker med en intuitiv känsla för hur man ska trigga negativa känslor. Enligt teorin för kognitiv bedömning kan ett uselt läge som framställs som resultatet av avsiktliga gärningar i syfte att skada en person eller personer som liknar denna väcka känslor av ilska och moralisk indignation.²⁷ Dessa känslor kan göra att människor vill ut i världen, att vara med andra och agera, vilket kan vara användbart för politiker. Dessutom kan skickliga politiker skapa emotionella band med sina anhängare. Människor kan beundra, till och med älska, sina ledare och därför vara benägna att tro på politikerna vad de än säger.

Men inget av detta betyder att människor är fast i en värld av propaganda och konspirationer utan en utväg. Kritiskt tänkande och utbildning kan vaccinera folk mot överdrivet missledande påståenden.

25. Modi uttryckte sig så under den nationella valkampanjen 2024, se Human Rights Watch 14 augusti 2024. <https://www.hrw.org/news/2024/08/14/india-hate-speech-fueled-modis-election-campaign>.

26. Rudy Giuliani vid en presskonferens den 19 november 2020. Citerat från avskrift på jurist- och undersökarsajten www.rev.com.

27. Brader och Marcus (2013).

Vad kan göras?

De första 25 åren av 2000-talet är till ända, men den demokratiska erosionen fortsätter. Vi borde därför vara försiktiga med att dra lärdomar från utvecklingen så här långt om hur man ska sakta ned erosionen när demokratins undergrävare är vid makten, hur dessa ledare skulle kunna ersättas av prodemokratiska krafter eller hur man kan vända erosionens effekter när väl de undergrävande ledarna har lämnat regeringsinnehavet.

När vi funderar på vilka alternativ som finns ska vi ha i åtanke de tvektigheter som existerar i länder där demokratin är på tillbakagång. Även om de delvis är autokratier är de fortfarande delvis demokratier. I den grad som några institutioner som normalt håller koll på den verkställande makten fortfarande är åtminstone delvis verksamma kan prodemokratiska krafter använda dessa till att hålla tillbaka erosionen. I nationella lagstiftande församlingar kan prodemokratiska minoritetspartier bromsa, om än inte helt stoppa, regeringars ansträngningar att försvaga eller förstöra institutioner. Partiledare i minoritet i delstats- och lokalstyren kan agera inom ramen för sina jurisdiktioner för att blockera autokratiska direktiv. Domstolar kan fortfarande gå emot regeringen, stå upp för rättssäkerheten och skydda andra institutioner från den verkställande maktens intrång. Även i system där det rättsliga oberoendet har blivit kraftigt beskuret kan domstolarna fortfarande gå emot regeringen och skydda prodemokratiska politiker och aktivister mot attacker. Och civilsamhället kan starta protester, informera allmänheten och vidta rättsliga åtgärder gentemot regeringen, medan medierna fortsätter att rapportera om regeringens missgärningar.

I länder där erosionen pågår hålls fortsatt val, och några av deras ledare har trots sin fördel av att sitta vid makten röstats bort från ämbetet (Zambia 2021, Brasilien 2022 och Polen 2023). Andra har dragit sig tillbaka till följd av begränsningar i antalet mandatperioder (Ecuador 2017 och Mexiko 2024). Och några har avsatts av sina egna partier (som i Sydafrika 2018). Mer sällsynt är att dessa ledare har körts bort av folkliga revolter (som i Ukraina 2014). Således kan allmänheten – antingen direkt vid omval eller indirekt genom påtryckningar inom partiet – spela en avgörande roll.

Ledare med autokratiska ambitioner vill framställa sig som ostoppbara, men är i själva verket förutsebart sårbara. Deras projekt består i att bryta ned den institutionella strukturen runt dem och skaka om ”politics as usual”. Sådana ledare tenderar därför att omge sig med personer som är mer lojala än kompetenta. När det gäller exempelvis Bolsonaro, formulerade sig en grupp brasilianska statsvetare som att ”han handplockade personer som aldrig hade innehaft politiska positioner eller blivit valda till officiella poster, och utan någon erfarenhet av offentlig administration eller politiska frågor” vilket skapade ”en regering av högerextremistamatörer”.²⁸ Det är osannolikt att sådana oerfarna lojalister försöker övertyga en president att avstå från att fatta dåliga beslut. Men prodemokratiska individer och grupper – eliter, civilsamhälle och enskilda medborgare – kan göra mer än bara vänta på att dessa ledare ska misslyckas.

28. Limongi m.fl. (2022).

DEN POLITISKA ELITEN

Den politiska eliten består av ledare från prodemokratiska partier, deras kampanjstrateger och kommunikationsexperter och andra policyexperter. Inkomstojämlikhet ökar riskerna för demokratiska slitningar. Det gäller både länder i det globala syd och i rika länder. Prodemokratiska partier och politiska beslutsfattare behöver återknyta kontakten med låginkomsttagare och arbetarklassväljare. De behöver föra en politik som tillgodoser fattigas och arbetares tillgång till billig sjukvård, utbildning, bostäder och en mängd andra behov som hamnat bortom deras räckvidd i nuvarande ekonomiska modeller. Dessutom måste politiska partier som vill vinna tillbaka väljare som känner sig övergivna både förändra sig själva och bilden av sig de vill förmedla. Till parlamenten ska de inte bara sända jurister, läkare och företagsledare utan också fackföreningsfolk, servitörer och lärare.

Där vänsterpopulister har lett den demokratiska erosionen måste prodemokratiska krafter övertyga väljarna om att det går att säkerställa starkt socialt skydd och rättvisa möjligheter i demokratiska system. Det måste inte finnas en avvägning mellan demokrati å ena sidan och social rättvisa och en inkluderande ekonomi å den andra. I själva verket är det så att demokratier i allmänhet har snabbare ekonomisk tillväxt och leder till en befolkning som är friskare, mer utbildad och – nästan definitionsmässigt – har bättre skydd för grundläggande rättigheter, som yttrandefrihet, mötesfrihet och skydd från godtyckliga husrannsakingar, häktningar och utomrättsliga åtgärder från statens sida.²⁹

Men vid sidan av programmatiskt och strategiskt agerande, hur ska de politiska eliterna bekämpa eller bromsa demokratisk erosion? Ett sätt är att använda tillgängliga institutionella vägar. I Colombia under det tidiga 2000-talet, som ett exempel, använde oppositionen parlamentariska procedurer för att hejda antidemokratiska reformer som lagts fram av president Álvaro Uribes regering. Trots att deras förslag inte gick igenom kunde de fördröja presidentens agerande. Oppositionens bromsande gav tid till domstolarna och civilsamhällets organisationer att reagera.³⁰ Även oppositionskontrollerade församlingar på lägre nivåer kan bidra till att bromsa nationell erosion, vilket exempelvis skett under Bolsonaros styre i Brasilien och under president Donald Trumps båda perioder i USA.

När prodemokratiska krafter väl kommit till makten står de inför ett taktiskt dilemma: om, och i så fall i vilken grad, de själva ska använda samma norm- och regelbrytande beteende som de demokratiundergrävande ledarna före dem använt. Om till exempel dessa ledare förändrat sammansättningen av de högre domstolarna, ska prodemokratiska ledare då göra detsamma när de får chansen? Och när, i strikt mening, inget regelbrott föreligger, bör prodemokratiska aktörer vara aggressiva i att ta tillbaka förlorad makt i syfte att utkräva ansvar?

På ”nej”-sidan i den debatten finns argumentet att normbevarande beteende aldrig kommer att uppstå om båda sidor utnyttjar fördelen av sin regeringsperiod till att eskalera konflikter och än mer urholka institutioner. Dessutom kan det vara så att en aggressiv taktik helt enkelt förstärker invå-

”När prodemokratiska krafter väl kommit till makten står de inför ett taktiskt dilemma: om, och i så fall i vilken grad, de själva ska använda samma norm- och regelbrytande beteende som de demokratiundergrävande ledarna före dem använt.”

29. Acemoglu m.fl. (2019); Rodrik (2018); Oyèkolá (2023).

30. Gamboa (2023).

narnas syn på institutioner som korrupta och ofrånkomligt partiska.

På ”ja”-sidan kan det vara så att utan en aggressiv taktik försvinner demokratin. Domstolar kan oåterkalleligen ha hamnat under en presidents eller dennes partis kontroll, och val kan ha undergrävts i sådan grad att de för lång tid är institutioner där väljarnas vilja inte på ett korrekt sätt återspeglas i resultaten. Med det här synsättet ska prodemokratiska aktörer inte avstå från institutionellt ”hårdspelande” eller ensidigt ”avväpnande”, utan måste betala med samma mynt.³¹

Det finns inget tydligt svar på vad som är rätt eller fel här. Båda synsätten innehåller avvägningar som måste göras noggrant. Det finns inte mycket att vinna på att undvika hårdhet om demokratin är på väg att försvinna. Men om själva demokratin inte är i fara kan den taktiken slå tillbaka och rättfärdiga argument att ”elit”-institutioner och föråldrade regler helt enkelt är till för att hjälpa den ena sidan att dominera den andra.

CIVILSAMHÄLLET

Civilsamhället består bland annat av icke-statliga organisationer, professionella sammanslutningar, privata företag, medieföretag och universitet. Trots att de är icke-politiska står de ofta i politikens blickfång, eftersom de kan komma i konflikt med målen hos ledare med autokratiska ambitioner. Exempelvis rapporterar oberoende medier om offentlig korruption, lagöverträdelser och inkompetens. Och civilsamhällesorganisationer övervakar statens agerande och mobiliserar demonstranter. Universitetsbaserade forskare lär studenter att tänka kritiskt och producerar forskning och analys som ibland går emot regeringens narrativ.

Således kan demokratiundergrävande regeringar ofta använda krafttag för att sätta munkavle på grupper som de uppfattar som hot. Det kan ske genom att ta bort resurser från medieorganisationer – tillgång till tidningspapper, radio- och tv-licenser och tillträde till regeringsföreträdare för intervjuer. Det kan också ske genom våld mot journalister. Vidare kan civilsamhällesorganisationer förklaras vara illegala och stängas ner. Och regeringsföreträdare kan få kontroll över universiteten genom att minska deras budgetar och begränsa eller utestänga forskare från forskningsmedel. Men trots denna katalog av bestraffningar kan civilsamhället bjuda motstånd. Demokratisk erosion står aldrig oemotsagd, den utlöser alltid ilska i civilsamhället. Journalister manar på sina medieföretags ägare att stå emot censur. Professorer och studenter pressar universitetsledningarna att försvara den akademiska friheten. Civilsamhällesorganisationer organiserar och utbildar medborgare att stå upp för demokratin. Och jurister kritiserar kolleger i administrationen som bryter mot professionell etik genom att tjäna antidemokratiska agendor.

Statens styrka och resurser för repressalier är stora, vilket kan göra det kostsamt att motsätta sig en regerings antidemokratiska ingrepp. Men även om insatserna är höga kan delar av civilsamhället kämpa mot. Journalister kan fortsätta göra korrekta rapporteringar, jurister kan vägra delta i regeringens användande av staten till att tysta motståndare och aktivister kan hitta vägar till fortsatt organisering. Detta tryck från medborgarna kan ibland

”Statens styrka och resurser för repressalier är stora, vilket kan göra det kostsamt att motsätta sig en regerings antidemokratiska ingrepp.”

31. Tushnet (2004); Helmke, Kroeger och Paine (2022).

leda till att regeringar stannar upp eller byter riktning.

När demokratin attackerats är rättssäkerheten alltid ett offer. Således kommer åklagare, domare och advokatsamfund ofta att dras in i striden – ibland som regeringens fotsoldater, men oftare i en avgörande roll att bromsa och även stoppa erosionen av demokratin. Till och med i länder där erosionen gått långt kan domstolarna bromsa attacker från regeringar som vill tillskansa sig än mer makt. Ta Turkiet, som nu anses vara antingen en elektoral autokrati eller en stängd autokrati. President Recep Tayyip Erdoğan och hans Rättvis- och utvecklingsparti (AKP) har kraftigt minskat domstolarnas oberoende. Och med hjälp av domstolarna har politiska oppositionsledare och civilsamhällesaktivister fängslats. Efter att en grupp akademiker skrivit ett brev i syfte att få till stånd en fredlig lösning av konflikten med kurderna, startade Erdoğan en kampanj för att kontrollera universiteten. Men turkiska domstolar gav honom inte rätt att själv utse universitetsrektorerna och inte heller att avskeda professorer, vilket åtminstone skapade en viss resit för dessa.³²

Slutligen har professionella sammanslutningar som pressklubbar och advokatsamfund då och då besträffat medlemmar som har brutit mot deras etiska åtaganden och yrkesmässiga standarder genom att medverka till de styrandes maktövergrepp. Sådana åtgärder kan vara effektiva i att skapa incitament för medlemmarna att undvika agerande som undergräver demokratin. Men i kraftigt polariserade lägen kan advokatsamfund själva hamna under regeringsattacker. Det hände till exempel i Turkiet 2025 då AKP-regeringen beordrade att hela styrelsen för Istanbuls advokatsamfund skulle avsättas efter en dispyt som handlade om två journalisters dödsfall.³³

VÄLJARE OCH DEMONSTRANTER

Vad krävs för att populariteten hos en demokratiundergrävande regering och dess ledare ska minska? Medborgare kan vända sig mot dem när de framstår som alltför korrupta eller egennyttiga och när kostnaderna för förlorad rättssäkerhet och yttrande- och mötesfrihet blir alltför höga. När det sker kommer väljarna att rösta på oppositionen och börja delta i demonstrationer, massiva eller blygsamma, för att visa sitt ogillande. Därigenom uppmuntrar de också den politiska eliten att agera beslutsamt i försvaret av demokratin.

Även om många väljare upplever värdet av demokratiska rättigheter och institutioner som abstrakt kan de vända sig mot det demokratiundergrävande styret av naturliga enkla skäl, som en dålig ekonomi med stagnerande löner och hög inflation. Detta slags politiska beteende, som brukar kallas retrospektivt ekonomiskt röstande, kan skjuta i sank såväl demokratiundergrävande ledare som övertygade demokrater. Men återigen, det finns förutsägbara svagheter i autokratiska ledares beslutsprocesser som gör att de kommer att begå misstag som kraftigt kan minska stödet för dem.

När de brasilianska väljarna i valet 2022 ratade Bolsonaro satte denne igång med en rad ofta våldsamma försök att stanna vid makten. Men systemet överlevde. Brasiliens militära ledning stämde inte in i Bolsonaros plan

32. Turkish Academy of Sciences (2025).

33. För en redogörelse av händelsen, se The Law Society (2025).

att stoppa sitt nederlag. Den 70-årige vanärade förre presidenten dömdes därefter för att ha lett ett kuppöversök och avtjänar nu ett 27-årigt fängelsestraff. Sådana utfall ger en signal till att demokrati kan återuppstå.

Det är inte omöjligt att förhindra demokratisk erosion. Eliter, civilsamhället och vanliga medborgare har alla något att bidra med. Oppositionspolitiker, medier, professorer, advokater och domare, väljare och demonstranter kan alla fördröja eller stoppa utvecklingen mot autokrati. Att hitta den rätta strategin och modet att agera, till och med då utrymmet för att utnyttja sina demokratiska rättigheter stängs kan vara utmanande. Men att utnyttja rättigheterna, det måste vi. Med demokratiska rättigheter är det som med muskler. Om de inte används, förtvinar de.

”Med demokratiska rättigheter är det som med muskler. Om de inte används, förtvinar de.”

Referenser

- Acemoglu, Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo och James A. Robinson (2019). "Democracy Does Cause Growth". *Journal of Political Economy* 127(1):47–100.
- Bartels, Larry (2023). *Democracy Erodes from the Top: Leaders, Citizens, and the Challenge of Populism in Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Bermeo, Nancy (2016). "On Democratic Backsliding". *Journal of Democracy* 27(1):5–19.
- Brader, Ted och George E. Marcus (2013). "Emotion and Political Psychology". I Huddy, Leonie, David O. Sears och Jack S. Levy (red.) *The Oxford Handbook of Political Psychology*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. 165–204.
- Brady, Henry E. och Thomas B. Kent (2022). "Fifty Years of Declining Confidence & Increasing Polarization in Trust in American Institutions". *Daedalus* 151(4):43–66.
- Carnes, Nicholas och Noam Lupu (2021). "The White Working Class and the 2016 Election". *Perspectives on Politics* 19(1):55–72.
- Cella, Lautaro, Ipek Çinar, Susan Stokes och Andres Uribe (2025). "Building Tolerance for Backsliding by Trash-Talking Democracy: Theory and Evidence from Mexico". *Comparative Political Studies* 59(6):1226–1253.
- Dalton, Russell J. och Carl C. Berning (2022). "Ideological Polarization and Far-Right Parties in Europe". I Brinkmann, Heinz Ulrich och Karl-Heinz Reuband (red.) *Rechtspopulismus in Deutschland*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden. 13–35.
- Gamboa, Laura (2023). "How Oppositions Fight Back". *Journal of Democracy* 34(3):90–104.
- Gingrich, Jane och Silja Häusermann (2015). "The Decline of the Working-Class Vote, the Reconfiguration of the Welfare Support Coalition and Consequences for the Welfare State". *Journal of European Social Policy* 25(1):50–75.
- Graham, Matthew H. och Milan W. Svolik (2020). "Democracy in America? Partisanship, Polarization, and the Robustness of Support for Democracy in the United States". *American Political Science Review* 114(2):392–409.
- Haggard, Stephan och Robert Kaufman (2021). *Backsliding: Democratic Regress in the Contemporary World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helmke, Gretchen, Mary Kroeger och Jack Paine (2022). "Democracy by Deterrence: Norms, Constitutions, and Electoral Tilting". *American Journal of Political Science* 66(2):434–450.
- Laebens, Melis G. (2022). "Beyond Democratic Backsliding: Incumbent Takeover Attempts, 1989–2019". Working Paper. Central European University.
- Levitsky, Steven och Daniel Ziblatt (2018). *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing.
- Limongi, Fernando, Andréa Freitas, Danilo Medeiros och Joyce Luz (2022). "Government and Congress". *Ibero-Online* 14.

- Lipset, Seymour Martin (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy". *American Political Science Review* 53(1):69–105.
- Oyèkolá, Oláyínká (2023). "Life May Be Unfair, but Do Democracies Make It Any Less Burdensome?". *The Journal of Economic Inequality* 22(3):577–602.
- Przeworski, Adam (2019). *Crises of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rau, Eli G. och Susan Stokes (2025). "Income Inequality and the Erosion of Democracy in the Twenty-First Century". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 122(1):e2422543121.
- Reagan, Ronald (1986). "Presidential News Conference". Ronald Reagan Presidential Library and Museum.
- Repucci, Sarah (2023). "Reversing the Decline of Democracy in the United States". I *Freedom in the World 2022: The Global Expansion of Authoritarian Rule*. Washington, D.C.: Freedom House.
- Rodrik, Dani (2018). "Populism and the Economics of Globalization". *Journal of International Business Policy* 1(1–2):12–33.
- Rothstein, Bo (2023). "The Shadow of the Swedish Right". *Journal of Democracy* 34(1):36–49.
- Schiumerini, Luis och Scott Mainwaring (2025). "Protection of Civil Liberties and Citizens' Democratic Commitment in Latin America". Working Paper. University of Notre Dame.
- Simões, Mariana (2018). "Brazil's Polarizing New President, Jair Bolsonaro, in His Own Words". *New York Times*, 28 oktober.
- Somer, Murat, Jennifer L. McCoy och Russell E. Luke (2021). "Pernicious Polarization, Autocratization and Opposition Strategies". *Democratization* 28(5):929–948.
- Stokes, Susan (2025). *The Backsliders: Why Leaders Undermine Their Own Democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Svolik, Milan W. (2019). "Polarization versus Democracy". *Journal of Democracy* 30(3):20–32.
- The Law Society (2025). "Justice at Risk: Dismissal of Istanbul's Bar Leadership Sparks Concern". Press release 27 mars. <https://www.lawsociety.org.uk/contact-or-visit-us/press-office/press-releases/dismissal-of-istanbuls-bar-leadership-sparks-concern>.
- Treisman, Daniel (2023). "How Great Is the Current Danger to Democracy? Assessing the Risk with Historical Data". *Comparative Political Studies* 56(12):1924–1952.
- Turkish Academy of Sciences (2025). "Academic Freedom Report, 2023–2024". <https://en.bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2025/03/academic-freedoms-report-2023-2024.pdf>.
- Tushnet, Mark (2004). "Constitutional Hardball". *John Marshall Law Review* 37(2):523–554.
- Voorheis, John, Nolan McCarty och Boris Shor (2015). "Unequal Incomes, Ideology and Gridlock: How Rising Inequality Increases Political Polarization". https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2649215.

SNS Förlag
Box 5629, 114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 02500
info@sns.se www.sns.se

SNS är ett fristående, policyinriktat forskningsinstitut som sedan 1948 fört samman kraften från näringslivet, den offentliga förvaltningen, akademien och politiken för att hitta lösningar på centrala samhällsutmaningar. Många av Sveriges främsta företag, myndigheter och organisationer är medlemmar i SNS.